

NÉMETH NÁNDOR – KABAI GERGELY

Népességváltozás és demográfiai kihívások a Felzárkózó települések program falvaiban

TANULMÁNY

DOI: 10.56699/MT.2025.3.2

ABSZTRAKT

A tanulmány célja a Felzárkózó települések programhoz tartozó háromszáz település alapvető demográfiai folyamatainak bemutatása. Elsősorban a gyermekvállalás kérdéseire fókuszál: megvizsgáljuk a születésszámok időbeli alakulását, becslést adunk a közeljövőben várható számokra, de az írás röviden kitér a művi terhességmegszakítások kérdéskörére is. Az eredmények azt mutatják, hogy a FETE-program településeinek átlagosan magasabb a termékenységi rátája, mint az országos átlag, és több a művi terhességmegszakítás. Ugyanakkor a háromszáz település között jelentős egyenlőtlenségek tapasztalhatók, a FETE demográfiai szempontból messze nem egységes településcsoport. A születésszámok trendjei a települések átlagában már évek óta az országos trendet követik, így a FETE esetében is a születésszámok csökkenése várható a következő években.

KULCSSZAVAK: felzárkózó települések, születésszám, termékenység, természetes szaporodás

A Magyar Máltai Szeretetszolgálat Jelenlét-módszertanán alapuló Felzárkózó települések program (FETE) a társadalmi kohézió és deszegregáció előmozdítására irányuló szakpolitikai beavatkozási csomag, amelyet a 1404/2019. (VII. 5.) kormányrendelet indított el. A komplex indikátorkészlet alapján kiválasztott háromszáz hazai település szinte minden alapvető társadalmi és gazdasági indikátor (jövedelem, iskolázottság, munkanélküliség, lakhatás stb.) szempontjából a leghátrányosabbak közé tartozik. A bevont településeknek a hazai térszerkezeti adottságok miatt jellemző nagyfokú koncentráltága figyelhető meg Észak- és Északkelet-Magyarországon, valamint a Dél-Dunántúlon. Az érintett helységeknek több mint a fele ezer fő alatti kistelepülés,

de harminchét hazai viszonylatban nagynak számító, kétezer és ötezer fő közötti lakosságú község is érintett, valamint az egyetlen városi jogállású helyszíneként Nagyecsed (1. táblázat).

1. táblázat: A FETE-települések népessége kategóriák szerint (saját szerkesztés)

Települési népességi kategóriák a 2019-es állandó népesség szerint	FETE-települések száma (db)
5000 fő felett	1
2001–5000 fő	37
1001–2000 fő	81
500–1000 fő	110
500 fő alatt	71

A kiemelt kormányzati programként megvalósuló FETE célja, hogy az évtized végéig tizenegy beavatkozási területen (kora gyermekkori, gazdaságfejlesztés, lakhatás, energetika, oktatás, egészségügy stb.) fejlődjön a bevont települések helyi társadalmának integrációja. A FETE lokális adottságokon alapuló tevékenységei, a Jelenlét Pontokat mint a beavatkozások fizikai helyét biztosító települési szolgáltatóházakat középpontba állító kezdeményezés lehetőségei a hazai szakpolitika-alkotásban sok szempontból szociális innovációt jelentenek (Kabai et al., 2025).

A hazai finanszírozások mellett a FETE az elmúlt években kiemelt, uniós finanszírozású programok tárgyává is vált. A jelenleg is érvényben lévő, „Jelenlét a felzárkózó településeken (ESZA+)” című, MMSZA-EFOP Plusz-7.1.1-25 kódszámú felhívás sok egyéb mellett tényleges demográfiai célokat is kitűzött maga elé a kis súlyú születések számának csökkentésével, a szülői és kora gyermekkori kompetenciák erősítésével. Ettől függetlenül is a Jelenlét program aktívan a gyermekkort, a demográfiai változásokat helyezte a fókuszába, a hátrányok minél teljesebb kompenzációját tűzve ki célul (Németh, 2023).

Modern európai társadalmaink többféle demográfiai kihívással szembesülnek. Ilyen az alacsony születésszám, a születéskor várható élettartam növekedése, a társadalom idősödése, a munkaképes korú lakosság arányának csökkenése. Mindez gyors tempóban átalakuló munkaerőpiaccal, újfajta társadalmi kapcsolatokkal, a család fogalmának megváltozásával párosul. Az említettek mellett európai szinten is erősen vitás kérdés, hogy a népesség fogyása, a korszerkezet átalakulása makroökonómiai szempontok szerint milyen veszélyeket rejt magában (Michalski, 2024).

Mint közzismert, Európa vidéki társadalmi fokozott ütemben fogynak. A népesség elvándorlása a perifériáról a centrumok irányába továbbra sem lassult. 2021-ben 1,4 millió uniós állampolgár költözött át más tagállamba, ennek célszágai legfőképpen Németország, Spanyolország, Franciaország és Olaszország voltak. Lengyelország és Szlovákia kivételével a vidéki térségekben a munkaképes korú lakosság aránya minden

tagállamban alacsonyabb, mint a fejlett, városias térségekben, míg az időskorúak aránya éppen ellentétes tendenciát mutat, igazolva a kistelepülések fokozott idősödését (Eurostat, 2023); a magyar településhálózat zömét a fogyó népességű települések alkotják (Tagai–Lennert, 2024).

A demográfusok által készített népesség-előreszámítások Magyarország esetében több negatív, illetve kevésbé negatív forgatókönyv figyelembevételével 2050-ig 10–16 százalékos népességfogyást prognosztizálnak. A modellek a hatvanöt év feletti népesség arányának csaknem megduplázódásával és a tizennégy év alatti gyermekek arányának jelentős csökkenésével számolnak (Spéder et al., 2023).

Hazánk leghátrányosabb helyzetű háromszáz települése sajátos demográfiai képet mutat, hiszen már lehatárolásuk egyik fő szempontja is elsősorban a növekvő vagy a hazai átlagtól eltérő gyermekvállalási kedv, illetve gyermeklétszám volt, a klasszikus szegénységi, jövedelmi mutatók mellett. A nemzetközi szakirodalomban összehasonlító vizsgálatok révén megcáfolt vélekedés, hogy a rosszabb anyagi helyzetű társadalmakban feltétlenül több gyermek születik. Ugyanakkor a magasabb arányú gyermekvállalásnak sok szempontból kulturális okai is vannak (Stone, 2024).

Az európai és hazai szinten is turbulens demográfiai folyamatban arra keressük a választ, hogy a háromszáz érintett település társadalmi elsősorban a gyermekvállalási

Hazánk leghátrányosabb helyzetű háromszáz települése sajátos demográfiai képet mutat, hiszen már lehatárolásuk egyik fő szempontja is elsősorban a növekvő vagy a hazai átlagtól eltérő gyermekvállalási kedv, illetve gyermeklétszám volt.

kedv, a születésszámok és egyéb tényezők szerint milyen általános képet mutatnak. Ezzel reflektálunk arra a közvélekedésre is, mely szerint a szegényebb településeken szükségszerűen magasabb gyermeklétszám mutatható ki.

Tanulmányunkban a Központi Statisztikai Hivatal (KSH Statinfo) demográfiai adatainak elemzésén keresztül több kérdést kívánunk körüljárni. Alapkérdésünk, hogy bő fél évtizeddel a FETE-program kereteinek kialakítását követően hogyan alakulnak, miként változtak a születési statisztikák a szóban forgó települések vonatkozásában, a termékenységi arányszámokat tekintve mennyiben tér

el ez a településkör az országos átlagtól, valamint miként alakul a művi terhességmegszakítások száma és aránya. Mindez a program és beavatkozásainak eredményességét, a közszolgáltatások szervezését, a jövőbeni szakpolitika-alkotás tervezését segítheti.

Elemzésünk alapvetően egy tágabb és egy szűkebb időintervallumot tekint át. Egyes demográfiai folyamatok vonatkozásában a 2000-es évek elejére tekintünk vissza, amely az érintett településekre érvényesen kiemelkedően magas születésszámot mutatott. Vizsgálataink többsége azonban a 2014-ben, illetve 2016-ban kezdődő és máig tartó folyamatokat elemzi, elsősorban azért, mert a FETE tervezésekor fennálló helyi társadalmi állapotokat, kiemelten a magas gyermekszámot ezek az évek határozták meg.

TERMÉSZETES SZAPORODÁS ÉS FOGYÁS

A FETE háromszáz településén 2014–2016 táján a KSH állandónépesség-nyilvántartása szerint mintegy 332 ezer embert élt (KSH Statinfo), majd ez a népességszám 2023-ig fokozatosan 320 ezer főre csökkent, ami egy bő fél évtized alatt mintegy 4 százalékos lakosságvesztést jelent.

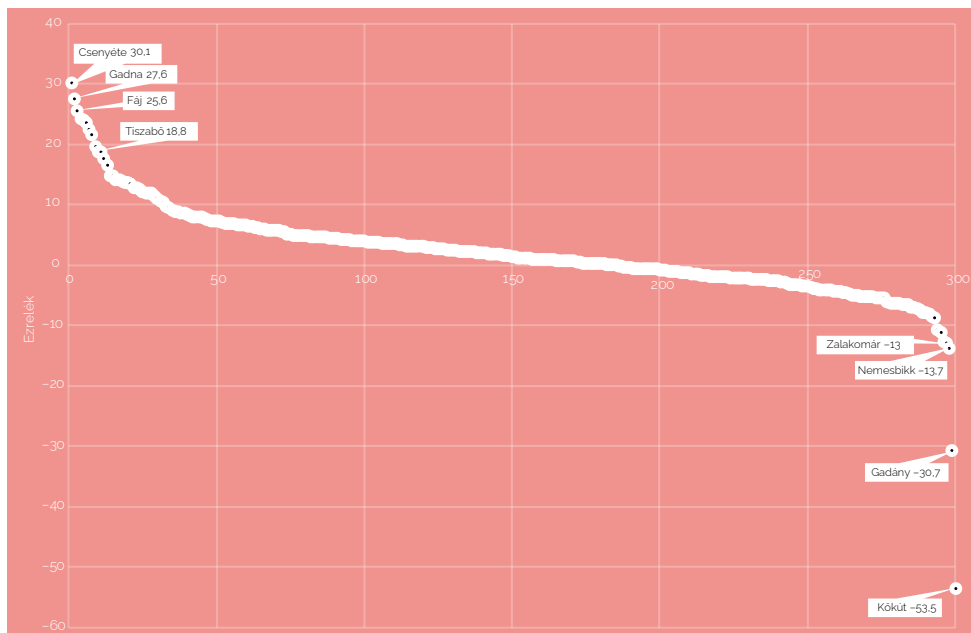
A népességváltozást alapvetően két folyamat befolyásolja: az egyik, hogy a természetes szaporodás, vagyis a születések és a halálozások száma helyben miként viszonyul egymáshoz, a másik pedig a be- és elköltözések mérlege, vagyis a vándorlási egyenleg.

Mint köztudott, Magyarországon már négy évtizede a természetes fogyás az uralkodó demográfiai trend, a halálozások száma 1981 óta meghaladja a születéseket. A hazai népességváltozási folyamatok az elmúlt évtizedben megegyeztek a kelet-közép-európai átlaggal. A 2000-es évtizedben tapasztalható, összességében 2,2 százalékos népességfogyás megfelelt a térségünkben mért átlagnak, és jóval kedvezőbb volt a balti államokban, Romániában vagy Bulgáriában tapasztalt trendeknél (Statistikai Tükör, 2009). Ugyanakkor a visegrádi országok összehasonlításában Magyarország jóval kedvezőtlenebb helyzetbe került, mivel hazánkban a 20. század második felében alacsonyabb volt a termékenység, mint térségünk más országaiban. Ezzel együtt országunkban és térségünkben egyaránt csak a várható élettartam növekedése tudta érdemben csökkenteni a népességfogyás ütemét (Tóth, 2025).

Ugyanakkor – mint minden társadalmi folyamat mögött – e téren is jelentős települési egyenlőtlenségeket találunk. Ha a 2014 és 2023 közötti tíz évre vonatkozóan vizsgáljuk az ország településeinek születési és halálozási egyenlegét, akkor azt látjuk, hogy 402 település esetén mutatnak természetes szaporodást a számok, tehát itt volt több születés, mint halálozás. E lista élén szinte kizárólag FETE-településeket találunk: az ország száz legnagyobb természetes szaporodást felmutató települése közül 74 a FETE-hez tartozik, a 402-ből pedig összesen 183. Tehát az ország azon településeinek, ahol természetes szaporodást mérhetünk, közel a fele a FETE-programhoz tartozik. Ez az arány azt is jelenti, hogy a bevont településeknek több mint a felében természetes szaporodás figyelhető meg.

Az országos lista élén a Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyében lévő Csenyétét találjuk 30 ezrelékes természetes szaporodási rátával, de 20 ezrelék feletti értékkel is kizárólag FETE-települések rendelkeznek: Gadna, Fáj, Szakácsi, Bódvalenke, Tornanádaska, Nyírpilis és Felsőregmec (*1. ábra*). E nyolcból hét település Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyében található, az Encsi, az Edelenyi és a Szikszói járásban, de általában is jellemző, hogy a legnagyobb természetes szaporodással jellemezhető falvak túlnyomó többsége ehhez a vármegyéhez tartozik.

1. ábra: A FETE-települések eloszlása a természetes szaporodás / fogyás lakosságához viszonyított arányában, 2014–2023 átlagában (a KSH Statinfo adatai alapján, saját szerkesztés)

A kétezer főnél népesebb települések közül Tiszabó áll az országos (s így a FETE-) lista élén: országosan a tizedik legmagasabb értéket mértük e település esetében (18,8%). A FETE nagyobb lélekszámú falvai közül ugyanígy kiemelkedik még Szendrőlád, Tiszabura, Farkaslyuk, Sárkeresztúr, Nyírkáta, Nyírmihálydi, Arló és Prügy. Az első olyan kétezer fő feletti település (Győrzámoly), amely nem tartozik a FETE-hez, a nyolcvanegyedik a listán. Összességében tehát egyértelműen kirajzolódik a szakpolitikai szándék, hogy a demográfiai megújulásra képes települések kerüljenek a programba.

Ugyanakkor az ellenkező véglet is megtalálható a FETE-helyszínek között. A somogyi Kőkút az egyik olyan falu az országban, ahol a legnagyobb a különbség a születések és a halálozások között – utóbbiak javára. Mindössze kilenc településen nagyobb a természetes fogyás az országban, mint Kőkúton; a -53 ezrelék (1. ábra) extrém idősödő helyi lakosságot jelez (57 születésre jutott 350 haláleset Kőkúton az elmúlt tíz évben). Az ok azonban Kőkút esetében nyilvánvaló: a faluhoz tartozik egy száz férőhelyes bentlakásos idősotthon, ahol az a gyakorlat – mint az országban általában –, hogy a beköltöző idősök állandó lakcímként az otthonnak helyet adó falut jelentik be. Tehát az idősotthon léte olyan mértékben torzítja a statisztikai adatokat, hogy Kőkút település saját demográfiai karakterét nem ismerhetjük meg a KSH adataiból. Ugyanígy ki kell emelnünk a szintén somogyi Gadányt (1. ábra): ez a falu hátulról a harmincadik az országos listán, itt 32

születésre 142 haláleset jutott a vizsgált időszakban – de ez szintén egy helyi, hatvan férőhelyes idősothonnak köszönhető. A kétezer fő feletti FETE-települések közül Zalakomár mutatja a legnagyobb természetes fogyást: a 13 ezrelékes érték kiugróan negatívnak számít, ugyanakkor országosan nem, ugyanis 260 település esetén mértünk ennél is magasabb fogyási ütemet – de Zalakomárban is van idősothon. Összességében azonban, az idősothonok statisztikai torzító hatásával együtt, a szóban forgó háromszáz településen mintegy hatezerrel több gyermek született az elmúlt tíz évben, mint ahányan meghaltak, ami a lakosságszámra vetítve 1,8 ezrelékes természetes szaporodást jelent (a természetes szaporodás nyers arányszáma értelmében).

Ebből egyértelműen következik, hogy az érintett települések lakosságszámának csökkenését a negatív vándorlási egyenleg okozza. A belső migrációról a KSH kétféle számbavételt közöl: az egyik az összes – tehát az ideiglenes és az állandó lakcímváltozással járó – költözést nézi együttesen, a másik viszont csak az állandó lakcím megváltozásával járó költözéseket összegzi (KSH Statinfo, Belső migráció). Mindkét esetben településenként látjuk az oda- és az elvándorlás számait. Nyilvánvalóan az ideiglenes és az állandó vándorlások összege a tágabb kategória: ebben benne van minden olyan eset, amikor valaki az állandó lakcímét helyezi át más településre, de az is, amikor valaki albérlet, kollégiumi elhelyezés, munkásszállóra való beköltözés stb. miatt tartózkodási címet létesít egy másik településen. A 2014–2023-as időszakban a beköltözési oldalon ilyen eseményből mintegy 19–21 ezret regisztrált a KSH évente, az elköltözési oldalon viszont ennél többet, 22–24 ezret. Tehát e téren vándorlási veszteségük van a FETE-településeknek. A demográfiai trendek szempontjából ennél többet mond, ha csak az állandó lakcímváltozással járó migráció egyenlegét vizsgáljuk. A fent említett vándorlási eseteknek körülbelül a felét az állandó el- és beköltözések teszik ki: évente mintegy 9–10 ezren költöznek be FETE-településekre, és 11–13 ezren költöznek el innen, ami azt jelenti, hogy lakosságuknak mintegy 3-4 százalékát érinti minden évben az állandó lakcím megváltoztatásával járó vándorlás. A vándorlási veszteség ténye azonban összességében teljesen egyértelmű: a vizsgált tíz év során 93 615 beköltözés mellett 119 682 esetben történt elköltözés, tehát a háromszáz településnek 26 ezer fős lélekszámvesztést okozott a migráció. Ez többszöröse a természetes szaporodásból fakadó nyereségnek. A bevezetőben foglaltak nyomán megállapítható, hogy a rurális térségeket európai szinten sújtó elvándorlás a vizsgált településkört is egyértelműen érinti.

SZÜLETÉSSZÁMOK, TERMÉKENYSÉG

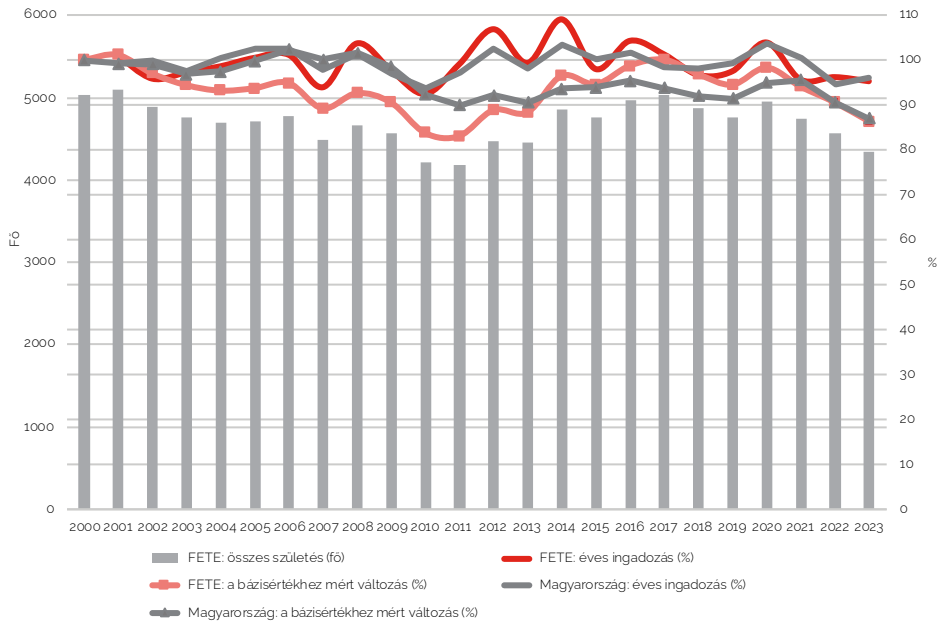
A 2000-es évek végén és a 2010-es évek elején alkalmazott családpolitikai intézkedések tekintetében kimutatható, hogy hazánkban a foglalkoztatási, megélhetési és lakhatási célzatú támogatások érdemi hatást gyakoroltak a születésszámra. A lakhatás, a bérek növekedése kulcsfontosságú tényezőként jelentkezett a kedvező irányú folyamatokban (Bördös–Szabó–Morvai, 2021). Más kutatások is azt támasztották alá, hogy a 2010-es évek gyermekvállalást ösztönző szakpolitikai csomagjai érdemi hatást váltottak ki, de összességében a népességmegtartás fokozásához a szociális ellátórendszer erősítése,

a lakhatási támogatások bővítése és a munkavállalás lehetőségeinek kiterjesztése járult hozzá érdemben (Lentner et al., 2017). Ezek együttes hatása olyan jelentős volt, hogy a 2010-es években Európában Magyarországon volt a legnagyobb mértékű növekedés a gyermekvállalás és a párkapcsolatok stabilitása terén. Közel egyharmadával emelkedett a termékenységi ráta, megduplázódott a házasságkötések száma, és jelentősen, 40 százalékkal esett a terhességmegszakítások száma is (Barzó, 2023).

Magyarországon a családpolitikai támogatások hatásaként 2021-ben termékenységi csúcs következett be, majd ezt követően a születések száma és a termékenységi hajlandóság is csökkent. Megfigyelhető, hogy a gyermekvállalási magatartást az iskolai végzettség erősen meghatározza. A legfeljebb szakmunkásvégzettséggel rendelkezők körében az első gyermekvállalás a húszas éveikben következik be, jóval korábban, mint a magasabb iskolai végzettségűek körében, ahol ez a harmincas évekre tolódik. A 2010-es években mért termékenységnövekedésben elsősorban a középfokú végzettséggel rendelkező nők gyermekvállalási hajlandóságának növekedése volt a döntő tényező (Spéder, 2024).

Sajátos társadalmi adottságai, a jellemzően alacsony iskolai végzettséggel rendelkezők magas aránya miatt érdemes külön megvizsgálni, hogy a FETE háromszáz településén miként alakult a születésszám és a termékenység.

2. ábra: Születésszámok és változási intenzitás a FETE-program településein, 2000–2023 (a KSH Statinfo adatai alapján, saját számítás)

A FETE településein 2000-ben még több mint ötezer gyermek jött világra – az elmúlt bő két évtizedben 2001 volt a csúcsev 5093 születéssel (2. ábra). A 2000-es években – a hazai tendenciákkal összhangban – határozott csökkenés zajlott le: a születésszám 2011-ben volt a mélyponton 4182 esettel. Ezt követően azonban erőteljes növekedés következett be, 2013–2014-ben például közel 10 százalékkal nőtt a születésszám. A növekedés 2017-ig zajlott, ebben az évben az élve születések száma ismét csak meghaladta az ötezret (5040 fő), majd erőteljes hullámvész mellett ismét inkább a csökkenés látszik uralkodó tendenciává válni; egyedül a 2020-as év mutatott jelentős megugrást (4950 születés).

Ez a fajta hullámvész, ha nem is teljes mértékben, de lényegében leköveti a 2010-es években mért országos tendenciákat. Magyarországon 2013 és 2016 között, valamint egy visszaesést követően 2019 és 2021 között volt kimutatható emelkedés a születések számában (Spéder, 2024). Az országos folyamatok erősen összefüggtek a házasságkötések számának emelkedésével, valamint a 2020-as évek elején a babaváró hitel kiszélesítése döntő tényezőként jelent meg (Murinkó–Spéder, 2024). Mindez az érintett háromszáz település helyi demográfiai folyamataiban is leképeződött.

A 2. ábra azt a folyamatot is kiemeli, ahogy az éves változások (láncindex) 100 százalék körül szóródnak (a diagram jobb oldali tengelye mutatja a skálát): ha 100 alatt van egy érték, az azt jelenti, hogy az előző évhez képest csökkenés következett be, ha 100 feletti az érték, akkor pedig növekedés volt. A vizsgált huszonnégy év alatt tizennégy (!) esetben váltott irányt a folyamat, vagyis ha az előző évben csökkent a születésszám, akkor a következőben nőtt, vagy fordítva – az idősor nem lineáris trend szerint alakult. A 2000. évi bázisértékhez mért változás ugyanakkor azt tükrözi vissza, amit az előzőekben röviden már leírtunk: 2011-ben bekövetkezett egy mélypont, ez 2000-hez képest 17 százalékos csökkenést jelentett; a 2023-as születésszám bázisérték szerint 86,3 százalékot mutat, tehát az utolsó mért évben mintegy 14 százalékkal kevesebb gyermek jött világra a háromszáz településen, mint 2000-ben.

A 2. ábra további tanulsága, hogy a FETE tendenciái lényegében az országos tendenciákat követik, csak kissé nagyobb kilengésekkel, hiszen az országos átlag mögött háromezer-kétszáz település adatai állnak, tehát jobban kisimulnak a változások, mint a tizedakkora, háromszáz elemű csoport esetében. De az országos születésszám láncindexe is tizennégyszer váltott irányt a vizsgált huszonnégy évben, míg bázisérték szerint a 2023-as év adata szinte tökéletesen megegyezik a FETE hasonló adatával: az országos születésszám a 2000-esnek a 87,1 százaléka volt 2023-ban. Az utolsó három év egyértelműen a születésszámok trendszerű csökkenését mutatja mind Magyarországon, mind a háromszáz település viszonylatában.

A születések várható számának alakulására a legutolsó évek folyamataiból tudunk következtetni, így azt kell megnéznünk, hogy aktuálisan mi történik a FETE-településeken. Az utolsó öt vizsgálható év közül négyben csökkenés következett be – ahogyan fent már bemutattuk, egyedül 2020-ban volt tapasztalható növekedés, de ez nem bizonyult tartósnak, 2021-ben, 2022-ben és 2023-ban is évi 4 százalék körüli csökkenést mértünk,

vagyis 2023-ban 12 százalékkal született kevesebb gyermek, mint 2020-ban. A 4 százalék magas csökkenési ütemnek számít: a vizsgált huszonnegy év során mindössze kétszer következett be nagyobb visszaesés egyik évről a másikra: 2006 és 2007 között 6 százalék, 2009 és 2010 között pedig 7,5 százalék. Most viszont három egymást követő év is átlagosan 4 százaléknyi visszaesést hozott: ez erőteljes folyamatra utal, amelyből kialakulhat trendszerű visszaesés.

Országosan 2022-ben 5,2 százalékos volt a születésszámok csökkenése: a korábbi 90 ezernél kicsivel több gyermek helyett ebben az évben már csak 87 699 születés történt. 2023-ban folytatódott a csökkenés trendje: országosan 3,8, a FETE esetében pedig 4,6 százalék volt a visszaesés az előző évhez képest. Országosan már 2023 is történelmi mélypontot jelentett: korábban soha nem született ilyen kevés gyermek Magyarországon, mint ebben az évben (84 326 fő).

A FETE folyamatai annyiban eltérnek az országosaktól, hogy e háromszáz település esetén 2023 nem hozta még el a legkisebb születésszámot – de amennyiben folytatódik a 4 százalék körüli csökkenési trend, itt is be fog ez következni, várhatóan 2025-ben (2. táblázat). Ezen a ponton fontos újra utalnunk a 2. ábra alapján bemutatott folyamatokra, melyek a FETE-településeken együtt mozognak az országos trendekkel. Az országos adatokból pedig az a következtetés vonható le, hogy gyorsul a születésszámok visszaesésének üteme. 2024-ben az előző öt év átlagához képest 14 százalékos, 2023-hoz képest 9,1 százalékos volt a visszaesés. A folyamat gyorsulását a 2025. első negyedévi adatok is alátámasztják. (A tanulmány elkészítésének idején településsoros adatok még nem voltak elérhetők 2024-re vonatkozóan, így a háromszáz településsel kapcsolatban konkrét következtetéseket nem vonhatunk le.)

A 2. táblázatban ugyanakkor továbbra is a fent említett konzervatív becslést alkalmaztuk, és maradtunk a 4 százalékos csökkenési ütem előrevetítésénél. Amennyiben ez a trend érvényesül, úgy 2025-ben már csak négyezer gyermek fog születni a háromszáz településen, 2030-ban pedig háromezer-kétszáz. Amennyiben azonban 2024-ben valóban ugyanúgy 10 százalékos visszaesés következett be a FETE esetében, mint országosan, akkor a 2024-es tényleges születésszám még a négyezret sem éri el, ami várhatóan a további évekre is a 2. táblázatban előrejelzetteknel jóval alacsonyabb születésszámokat vetít előre.

2. táblázat: A FETE-települések születésszámainak előrebecslése 4 százalékos csökkenési ütem esetén 2030-ig (fő) (saját számítások)

	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030
	Tényadatok				Prediktív adatok						
4 százalékos csökkenési ütem a 2023-as bázisértékből	4950	4737	4560	4348	4174	4007	3847	3693	3545	3403	3267

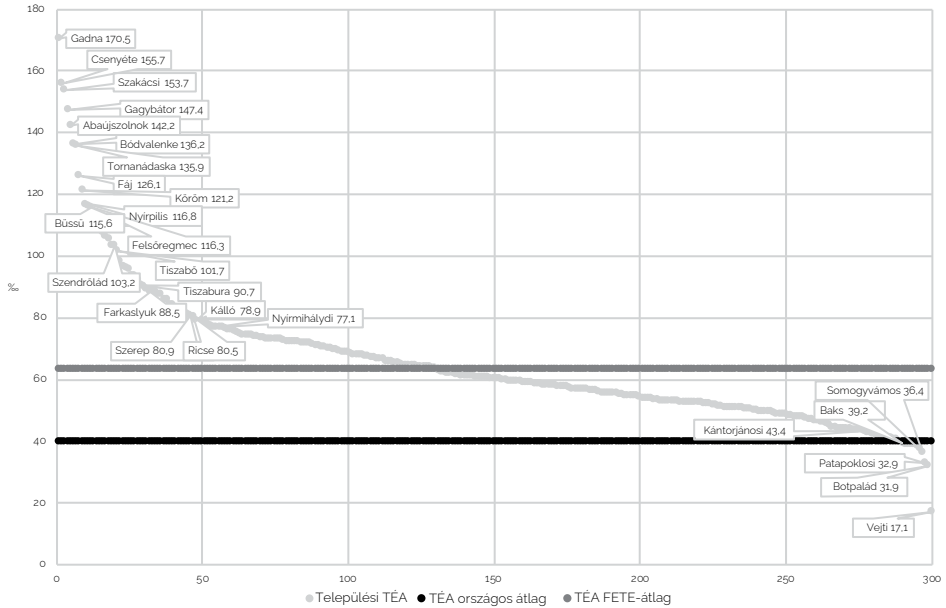
A természetes szaporodás vizsgálata segítségével már rávilágítottunk, hogy a FETE települései az országos átlaghoz képest eltérő, inkább fiatalodó demográfiai arculatot mutatnak, ugyanakkor azt is látjuk, hogy a születésszámok már ebben a körben is radikálisan csökkennek, illetve a fiatalosabb korszerkezetű falvak mellett vannak idősödő települések is. A népességváltozás folyamatainak megítélésében fontos tényező a gyermekvállalási kedv, az általános termékenység áttekintése – erre teszünk kísérletet az alábbiakban az általános termékenységi arányszám (más néven tisztított élveszületési arány, a 3. ábrán: TÉA) vizsgálatával. Ez a mutató a 15–49 éves, tehát szülőképes korban lévő nőkre jutó születésszámokat tartalmazza, ezzel elsősorban a ma a településeken élő fiatalabb korcsoportok demográfiai arculatára világitva rá.

A vizsgálat időtávja itt is az utolsó tíz mért év, tehát a 2014 és 2023 közötti időszak. Az országos átlag 39,5 ezrelék volt, tehát ebben a tíz évben mintegy negyven élve születés jutott ezer 15–49 éves nőre Magyarországon. A FETE átlaga ennél jóval magasabb, 63,2 ezrelék, és mint minden vizsgált társadalmi jelzőszámnál, itt is jelentős belső egyenlőtlenségeket tapasztalhatunk a háromszáz település között (3. ábra). Egyrészt a termékenységi arány esetében is az a helyzet, mint amit a természetes szaporodás vizsgálatánál láttunk: az ország legmagasabb termékenységi arányszámmal rendelkező települései között nagy arányban találjuk meg a program kijelölt helységeit, az országos lista első ötven települése közül harminchat, az első száz közül hatvanhat a FETE-hez tartozik. Zömmel kis lakosság számú települések ezek, a néhány száz fős falvak (Gadna, Csenyéte, Szakácsi, Gagybátor, Abaujszolnok, Bódvalenke) mutatják a legmagasabb értékeket – nagyrészt ugyanazok a települések, amelyeket a természetes szaporodás vizsgálatánál is kiemeltünk.

Az országnak azok a falvai, amelyek viszonylag nagy lakosság számúak, és ezzel együtt is magas a termékenységi mutatójuk, szinte kivétel nélkül a FETE-települések közé tartoznak. A legalább kétezer lakosú települések közül egyedül Ópályi és Szendrő került be az első száz legtermékenyebb magyarországi település közé a FETE-n kívülről, míg a háromszáz helyhatóság közül Szendrőlád, Tiszabó, Tiszabura, Farkaslyuk, Nyír-mihálydi, Porcsalma, Arló és Sárkeresztúr. Mindössze tizenegy FETE-település termékenységi arányszáma nem éri el az országos átlagot, közülük az ormánsági Vejti bekerült az ország száz legalacsonyabb termékenységet mutató települése közé. Ez összességében úgy értékelhető, hogy a születésszámok visszaesése mellett is még hosszú évekig relatíve magas termékenységi arányszámokra számíthatunk a háromszáz település nagyobb részében, ami az ezer fő feletti lélekszámú helységek esetén mindenképpen kiemeli az intézményi megoldások, a meglévő szociális és egyéb ellátások fejlesztésének szükségességét, beleértve azt is, hogy hosszú távon van szükség a Jelenlét program szolgáltatásaira.

A FETE települései az országos átlaghoz képest eltérő, inkább fiatalodó demográfiai arculatot mutatnak, ugyanakkor azt is látjuk, hogy a születésszámok már ebben a körben is radikálisan csökkennek.

3. ábra: A tisztított élveszületési arányszám 2014 és 2023 közötti átlagos értéke a FETE-településeken (a KSH Statinfo adatai alapján, saját számítások)

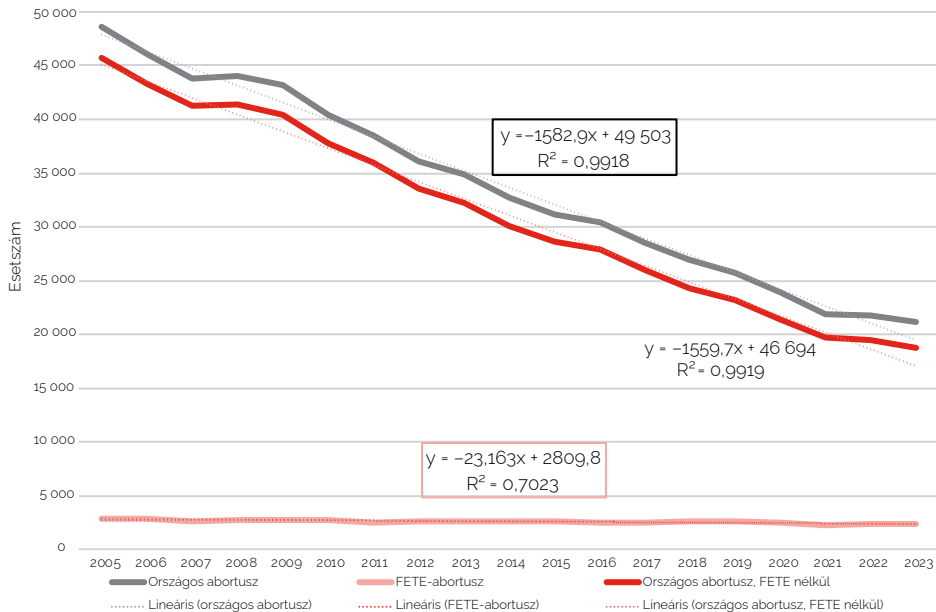
MŰVI TERHESSÉGMESZAKÍTÁSOK A FETE-TELEPÜLÉSEKEN

A FETE alapfeladata, hogy szembenézzon az érintett települések legsúlyosabb társadalmi problémáival is, így a demográfiai természetű kihívások áttekintése során szót kell ejtenünk a művi terhességmegszakítások gyakoriságáról is.

A KSH 2005 óta közli települési szinten is a művi terhességmegszakítások számát, az utolsó mért év 2023 volt, tehát tizenkilenc éves idősort tudunk vizsgálni (KSH Statinfo, Magzati veszteség). Magyarországon az abortuszok száma meredeken csökkent ebben az időszakban, a 2005. évi negyvennyolcezer esetről huszonegyezer környékre esett le a beavatkozások száma. A változás lineáris trendfüggvénnyel nagyon jól leírható, ahogy a 4. ábrán jelezzük is, a függvény magyarázóereje (R^2) megközelíti az 1-et. A csökkenés üteme az elmúlt három évben lassulni látszik, a 2021-es 21 900-as érték csak 21 100-ra csökkent 2023-ra, tehát valószínűsíthető, hogy – változatlan körülmények között – ez a lassuló trend érvényesül a következő években.

A FETE-településeken ugyanakkor nagyon lassan csökkenő trendet látunk ($R^2 = 0,70$), ami határozott irányt mutat ugyan, összességében mégis azt mondhatjuk, hogy nem történt lényegi változás az elmúlt két évtizedben (4. ábra). A korábbi 2700-2800 esetszám 2400 eset körül szóródott az elmúlt években, vagyis miközben országosan a művi terhességmegszakítások száma 56 százalékkal csökkent 2005 és 2023

4. ábra: Az abortuszok száma országosan és a FETE-településeken, 2005–2023
(a KSH Statinfo adatai alapján, saját számítások)

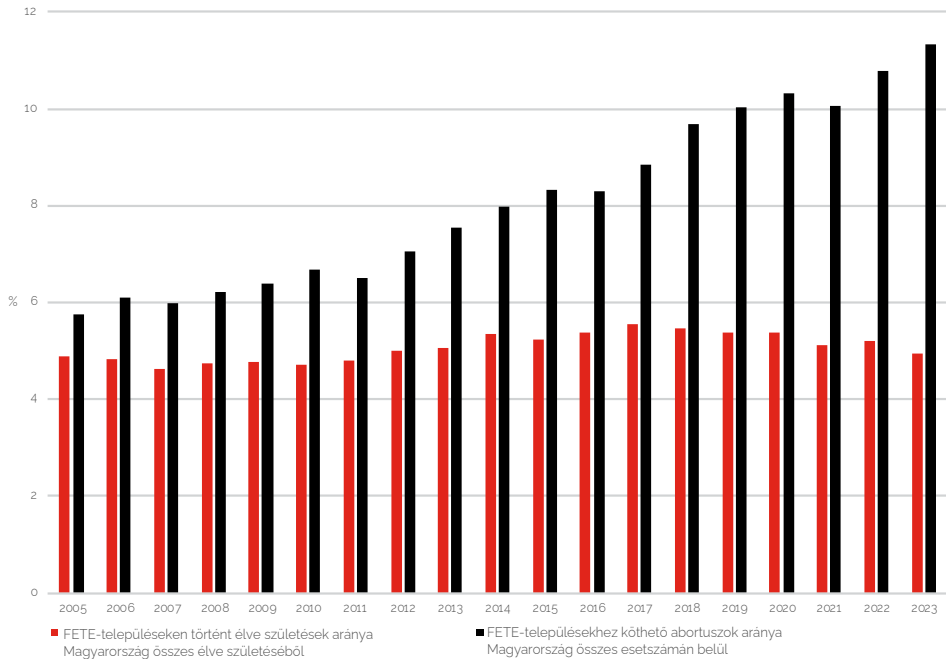

között, addig a FETE-településeken mindössze 15 százalékos a javulás. Ez azt is jelenti, hogy az e településeken élő lakosokhoz köthető terhességmegszakítások évről évre nagyobb arányt képviselnek az országosan elvégzett abortuszok között (5. ábra).

A művi terhességmegszakítások alig változó folyamatai a FETE-települések társadalmi helyzetének fontos mutatószámai. Míg országos átlagban jelentős javulás figyelhető meg, a háromszáz helyhatóság vonatkozásában az általános jövedelmi szegénység, az alacsonyabb iskolai végzettség továbbra is meghatározza a tudatos családtervezés lehetőségeit.

A 6. ábrán egymás mellé helyeztük a 3. ábrán már bemutatott tisztított élveszületési arányszámot és a szülőképes korú nőkre jutó abortuszok számát. Tehát az ábrán minden településhez két érték tartozik: a fekete pontsor eloszlása mutatja a szülőképes korban lévő nőkre jutó élve születések arányát (tisztított élveszületési arányszám), a világosabb pedig ugyanazon településnél a szülőképes korú nőkre jutó abortuszok arányát. Az ábra bal oldalán kiemeltük a legnagyobb termékenységi arányszámokat mutató településeket: ezek ugyanazok az adatok, amelyeket a 3. ábrán már bemutattunk; mint láttuk, a FETE átlaga a tisztított élveszületési arányszám tekintetében 63,2 ezrelék. Ugyanebben az időszakban, tehát 2014 és 2023 között átlagosan 32,8 művi terhességmegszakítás jutott ezer szülőképes korban lévő nőre a háromszáz érintett településen, tehát azt lehet mondani, hogy három terhességből átlagosan kettő végződött szüléssel, egy pedig abortusszal.

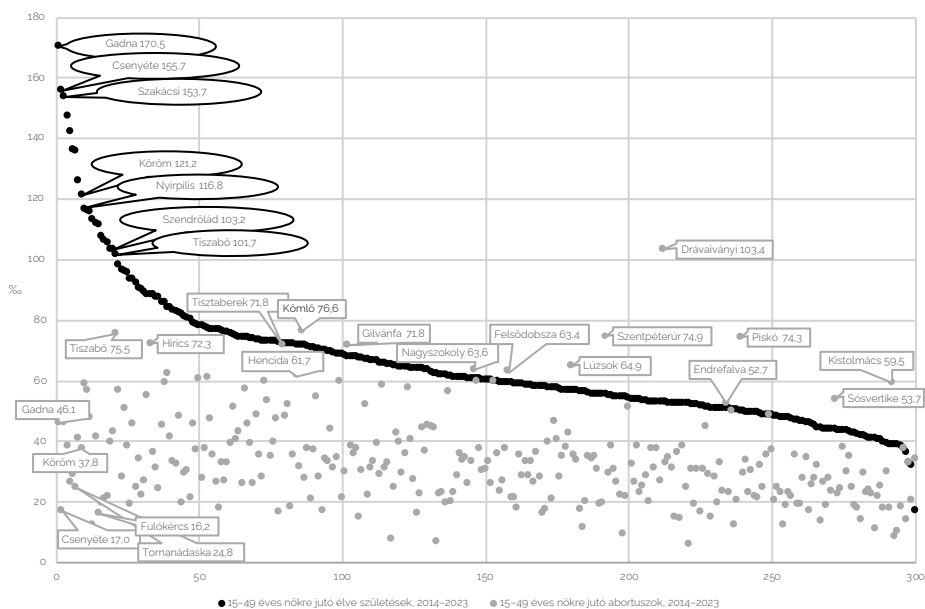
5. ábra: A FETE-települések részesedése az ország élveszületési és terhességmegszakítási esetszámaiból, 2005–2023 (%) (a KSH Statinfo adatai alapján, saját számítások)

Az országos átlaghoz képest ezek magasabb arányok: mint láttuk, a teljes élveszületési arányszám országosan 39,5 ezrelék, míg az ezer szülőképes korban lévő nőre jutó művi terhességmegszakítások aránya 11,6 ezrelék. Ez azt is jelenti, hogy a FETE-településeken ezer nőre átlagosan kilencvenhat várandósság jutott, míg országosan ez az arány mindössze 51 ezrelék, vagyis a FETE-ben e körben közel kétszer olyan gyakori a 15–49 éves nőkre jutó várandósságok aránya, mint országosan. Míg országosan a várandósságok mintegy 80 százaléka végződik szüléssel, addig a FETE-településeken ez csak a várandósságok kétharmadára igaz. A társadalmi integrációt célzó programoknak biztosan szembe kell nézniük azzal a sajátos helyzettel, hogy a családtervezés és a várandósságok kimenete terén e települések jelentősen eltérő mintázatot mutatnak, mint az országos átlag.

A művi terhességmegszakításokkal kapcsolatban hosszú távon fennálló tény, hogy a társadalmi státuszt meghatározó legmagasabb iskolai végzettség közvetlenül hat a tudatos családtervezésre és az alkalmazott születésszabályozásra. Az alacsony iskolai végzettségűek jellemzően kevésbé tudatosak a családtervezésben, és ez mérhető volt az előző évtized trendjeiben. Az alacsony iskolai végzettségűek aránya folyamatosan növekedett az összes terhességmegszakítás számát tekintve (KSH Terhességmegszakítások, 2017; Statisztikai Tükör, 2012).

6. ábra: Az ezer szülőképes korú (15–49 éves) nőre jutó élve születések és terhességmegszakítások átlagos száma a FETE-településeken, 2014–2023
(a KSH Statinfo adatai alapján, saját számítások)

Ugyanakkor a háromszáz település a művi terhességmegszakításokat tekintve sem egységes, az általános megállapítások nem feltétlenül vonatkoztathatók egy-egy konkrét településre. A magasabb termékenységű helységek közül az abortuszok aránya Tiszabő esetén van a legközelebb az élve születések arányához, itt a várandósságoknak alig több mint a fele végződik szüléssel (6. ábra). Ugyanakkor a többi magas termékenységű település esetében (Gadna, Csenyéte, Szakácsi stb.) arányaiban kevesebb az abortusz, bár sokuknál még így is a FETE-átlag feletti, tehát sok várandósság van, sok gyermek meg is születik, de az abortuszok aránya is relatíve magas. A kivételek közül Csenyétét emelhetjük ki leginkább: itt igen magas termékenységi arányszám mellett az abortuszok gyakorisága a háromszáz település átlagának felét sem éri el – Csenyéte ez utóbbi téren sokkal közelebb van az országos átlaghoz.

Amely települések esetén a világosabb pont a fekete vonal fölött található a 6. ábrán, ott az abortuszok gyakorisága meghaladta a születéseket, vagyis az elmúlt évtizedben azoknál a várandósságoknál, amelyeknél az anya dönthetett a magzat megtartása vagy a terhesség megszakítása között, több esetben választották a nők az abortuszt. A legsúlyosabb eset Drávaiványi, itt három terhességből kettő végződött abortusszal. Az ezer főnél népesebb települések közül Kömlő van e téren a legnehezebb helyzetben, itt 625 születés mellett 705 abortuszt jegyeztek fel az elmúlt tíz évben. Rajtuk kívül még tizenegy

település mutatja azt az állapotot, hogy több volt a terhességmegszakítás, mint a gyermekvállalás; ezek zömmel nagyon kis népességű települések, minden második az Ormánságban található.

Mindezek összetettebb magyarázata további elemzéseket igényelne, de a FETE egészségének vonatkozásában a fenti adatok határozott összefüggésben vannak a szülőképes korú nők hazai átlagnál alacsonyabb átlagos iskolai végzettségével. A meg nem született gyermekek magas száma, a művi terhességmegszakítások látszólag töretlen gyakorlata, elsősorban a fentebb vázolt trendek miatt, hosszabb távon jelent majd igazán szembetűnő demográfiai kihívást.

ÖSSZEGZÉS

A fentiekben arra tettünk kísérletet, hogy bemutassuk a FETE-programba bevont háromszáz hazai település népességszámot befolyásoló alapvető folyamatait. A természetes népességváltozás, a születésszámok és a termékenység témakörét az elmúlt bő egy évtized adatsoraira fókuszálva tárgyaltuk. Megállapítottuk, hogy bár ez a sajátos településállomány helyi társadalmi adottságai miatt sokféle eltérő demográfiai mintázatot mutat, alapvető trendjeit tekintve szinte teljesen leképezi Magyarország folyamatait, sőt részben az európai folyamatokat.

Ebből kifolyólag a FETE-településeken egészében a népességfogyás a meghatározó irány, amelyet esetenként csökkenő és prognosztizálhatóan visszaeső születésszámok, valamint az elvándorlás határoz meg. Ugyanakkor a hazai átlagtól eltérően a szakpolitikai értelemben lehatárolt háromszáz település az elmúlt évtizedek folyamatai miatt magas termékenységi mutatóval rendelkezik, ami továbbra is meghatározza e helységek általános demográfiai képét. Ez a tény tette indokolttá a FETE-program elindítását, mert a demográfiai folyamatok miatt a leszakadás társadalmi tünetei koncentráltan alakultak ki. Végezetül egy jelentős különbségre is kitértünk. Az országosan kedvező folyamatok ellenére a művi terhességmegszakítások abszolút és relatív értéken is magas száma a FETE-településeken általában továbbra is alapvetően meghatározza a születéseket, ami leképezi a helyi társadalmak szociokulturális állapotát.

Az országos folyamatokkal összhangban a FETE-települések vonatkozásában is fokozatosan csökkenő születésszámot prognosztizáltunk az évtized végére. Mint az adatokból láttuk, az elmúlt két évtized folyamataiban az egyes családpolitikai intézkedések a FETE-települések helyi társadalmára, így a születésszámra is hatással voltak. A következő években érdemes és szükséges megvizsgálni, hogy a tanulmány elkészítésének idején, 2025 nyarán bejelentett új családpolitikai intézkedések (az adókedvezmények jelentős kiterjesztése, az Otthon Start Program, a falusi CSOK kibővítése stb.) mennyiben módosítják az előrejelzéseket.

Összességében fenti rövid demográfiai áttekintésünk rávilágított a FETE-program célzásának társadalmi alapjaira. Az egyedi folyamatok és trendek, a kiemelkedő településeken jellemző sajátos pályák mind olyan jelenségeket mutatnak, amelyeket a jövőbeni szakpolitikai beavatkozásoknak szükséges fókuszban tartaniuk.

Ábrajegyzék

1. táblázat: A FETE-települések népessége kategóriák szerint. Saját szerkesztés.
2. táblázat: A FETE-települések születésszámainak előrebecslése 4 százalékos csökkenési ütem esetén 2030-ig (fő). Saját számítások.
1. ábra: A FETE-települések eloszlása a természetes szaporodás/fogyás lakosságszámhoz viszonyított arányában, 2014–2023 átlagában. A KSH Statinfo adatai alapján, saját szerkesztés.
2. ábra: Születésszámok és változási intenzitás a FETE-program településein, 2000–2023. A KSH Statinfo adatai alapján, saját számítás.
3. ábra: A tisztított élveszületési arányszám 2014 és 2023 közötti átlagos értéke a FETE-településeken. A KSH Statinfo adatai alapján, saját számítások.
4. ábra: Az abortuszok száma országosan és a FETE-településeken, 2005–2023. A KSH Statinfo adatai alapján, saját számítások.
5. ábra: A FETE-települések részesedése az ország élveszületési és terhességmegszakítási esetszámaiból, 2005–2023 (%). A KSH Statinfo adatai alapján, saját számítások.
6. ábra: Az ezer szülőképes korú (15–49 éves) nőre jutó élve születések és terhességmegszakítások átlagos száma a FETE-településeken, 2014–2023. A KSH Statinfo adatai alapján, saját számítások.

Felhasznált irodalom

- BARZÓ TÍMEA (2023): A demográfiai kihívásokra adott családpolitikai válasz hazánkban, *Miskolci Jogi Szemle*, 18 (2), 23–41. DOI: <https://doi.org/10.32980/MJSz.2023.2.23>
- BÖRDŐS KATALIN – SZABÓ-MORVAI ÁGNES (2021): A 2000–2015 közötti családpolitikai intézkedések hatása a születésszámra Magyarországon, *Demográfia*, 64 (2–3), 137–170. DOI: <https://doi.org/10.21543/DEM.64.2-3.2>
- EUROSTAT (2023): *Demography of Europe. Interactive publications*, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/interactive-publications/demography-2023#rural-urban-regions> (letöltve: 2025. 07. 17.).
- KABAI GERGELY – NÉMETH NÁNDOR – TELLER NÓRA (2025): Az európai fejlesztéspolitikai források felhasználásának hatásai a területi hátrányokra és a társadalmi kohézióra Magyarországon, in TÓTH ISTVÁN GYÖRGY – GÁBOS ANDRÁS – MEDGYESI MÁRTON (szerk.): *Társadalmi Riport 2024*, Budapest, TÁRKI, 95–110. DOI: <https://doi.org/10.61501/TRIP.2024.4>
- KSH STATINFO: Tájékoztatósi adatbázis – szakstatisztikák témák szerint, Központi Statisztikai Hivatal adatbázisa, statinfo.ksh.hu (letöltve: 2025. 05. 15.).

- KSH TERHESSÉGMEGSZAKÍTÁSOK (2017): Terhességmegszakítások, Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/terhessegmegsz16.pdf> (letöltve: 2025. 07. 17.).
- LENTNER CSABA – NOVOSZÁTH PÉTER – SÁGI JUDIT (2017): A magyar családpolitika és a születésszám alakulásának egyes kiemelt területei demográfiai, szociológiai és állampénzügyi vetületben, nemzetközi kitekintéssel, *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, 5 (4), 106–133, https://epa.oszk.hu/04200/04294/00020/pdf/EPA04294_pro_publico_bono_2017_4_106-133.pdf (letöltve: 2025. 08. 21.).
- MICHALSKI, MICHAŁ A. (2024): Macroeconomic impacts of demographic change, in BARZÓ TÍMEA (szerk.): *Demographic Challenges in Central Europe. Legal and Family Policy Response*, Miskolc–Budapest, Central European Academic Publishing, 83–102. DOI: https://doi.org/10.54237/profnet.2024.tbdecce_3
- MURINKÓ LÍVIA – SPÉDER ZSOLT (2024): Házasság, élettársi kapcsolat, in MONOSTORI JUDIT – ŐRI PÉTER (szerk.): *Demográfiai portré 2024 – Jelentés a magyar népesség helyzetéről*, Budapest, KSH NKI, 9–23.
- NÉMETH NÁNDOR (2023): A Felzárkózó Települések program cél- és keretrendszere, *Kapocs*, 6 (1), 17–26. DOI: <https://doi.org/10.63582/KAPOCS.2023.1.2>
- SPÉDER ZSOLT (2024): Gyermekvállalás, in MONOSTORI JUDIT – ŐRI PÉTER (szerk.): *Demográfiai portré 2024 – Jelentés a magyar népesség helyzetéről*, Budapest, KSH NKI, 39–56.
- SPÉDER ZSOLT – BÁLINT LAJOS – HORVÁTH VERONIKA – KAPITÁNY BALÁZS – OBÁDOVICS CSILLA (2023): Hazai népesedési folyamatok az elmúlt évtizedben, *Scientia et Securitas*, 3 (4), 308–322. DOI: <https://doi.org/10.1556/112.2023.00146>
- STATISZTIKAI TÜKÖR (2009): A kelet-közép-európai országos népesedési jellemzői, *Statisztikai Tükör*, 3 (43), Budapest, Központi Statisztikai Hivatal.
- STATISZTIKAI TÜKÖR (2012): A terhességmegszakítások demográfiai jellemzői, *Statisztikai Tükör*, 6 (110), Budapest, Központi Statisztikai Hivatal.
- STONE, LYMAN (2024): *More Money, More Babies: What's the Relationship Between Income & Fertility? Research Brief*, Charlottesville, VA, Institute for Family Studies, <https://ifstudies.org/blog/more-money-more-babies-whats-the-relationship-between-income-fertility> (letöltve: 2025. 07. 17.).
- TAGAI GERGELY – LENNERT JÓZSEF (2024): A magyarországi demográfiai válság nyomában – A népességfogyás aktuális kérdései szélesebb kitekintésben, in KOÓS BÁLINT (szerk.): *Területi folyamatok Magyarországon 2021–2023*, Budapest, HUNREN Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Regionális Kutatások Intézete, 12–37.
- TÓTH G. CSABA (2025): A népességváltozás mozgatórugói a visegrádi országokban 1990 és 2020 között, in TÓTH ISTVÁN GYÖRGY – GÁBOS ANDRÁS – MEDGYESI MÁRTON (szerk.): *Társadalmi Riórt 2024*, Budapest, TÁRKI, 283–299. DOI: <https://doi.org/10.61501/TRIP.2024.13>

Demographic Challenges of the Emerging Settlements Programme

ABSTRACT

The aim of the study is to present the basic demographic processes of the 300 settlements belonging to the Emerging Settlements programme. The study focuses primarily on issues related to childbearing: we examine the development of birth rates over time, we provide an estimate of expected birth rates in the near future, and briefly address the issue of induced abortions. The results show that settlements within the Emerging Settlements programme have, on average, a higher fertility rate than the national average, as well as a higher incidence of induced abortions. At the same time, significant inequalities can be observed among the 300 settlements, and the programme is far from representing a homogeneous group of settlements from a demographic point of view. The birth rate trends in these settlements have for years followed the national pattern; thus, in the case of the Emerging Settlements programme as well, a decline in birth rates is expected in the coming years.

KEYWORDS: Emerging Settlements, birth number, fertility rate, reproduction rate

NÉMETH NÁNDOR | Terület- és településfejlesztő geográfus (ELTE TTK, 2000). Doktori fokozatát az ELTE földrajzi doktori iskolájában szerezte, regionális tudományi szakterületen, Nemes Nagy József professzor tanszékén. Témája Magyarország területi egyenlőtlenségeinek, a térszerkezet átalakulásának vizsgálata.

KABAI GERGELY | Szakpolitikai elemző, társadalomkutató, politikatudományi doktori fokozat (PTE BTK, 2017). 2017 óta a Magyar Máltai Szeretetszolgálat munkatársa. Elemzőként, kutatóként a területi folyamatokkal, a felzárkóztatáspolitikai kérdéseivel, a helyi gazdaságfejlesztés témáival foglalkozik.